

Velike dame vještichjeg umijeća – žene u Wicci

Tijekom 19. stoljeća nova ideja o drugačijem sustavu vjerovanja dobila je svoje korijene. Oblikovanju ovog sustava pomogao je razvoj ozbiljnijeg pristupa proučavanju i arhiviranju blaga usmenih predaja, vještina, znanja i praksi. No, također je bio osuđenjen onodobnim okultnim te mu je jedna od značajki prilagodljivost i raznovrsnost. Naziv i za sustav vjere i pripadnika toga sustava je *wicca*, odnosno *wicce*. Počiva na filozofiji religija prirode, folkloru i mitologiji, dodajući iskustvo drevnog i uređenje okultnog, ističe potrebu za harmonijom između duhovnog i materijalnog te ostvaruje kontinuirani odnos sa suvremenim svijetom i njegovim mijenama. Sustav je vezan za *Kodeks* – izložen u *The Wiccan Rede* (osnovna wiccanska etička pravila) te *Zborniku načela vještichjeg vjerovanja* u trinaest točaka usvojenom u travnju 1974. godine u Minneapolisu (SAD).

Ključne riječi: Wicca, vještica, vještichje umijeće, magija, božica, kult Dijane, M. Murray, D. Valiente, G. B. Gardner, ritual, obred, koven, tabu, homofobija, ekofeminizam

Fragment iz intervjua s Karen Jefferson i Wernerom Gubi-Jeffersonom, voditeljicom i voditeljem *Wicca Study Group* iz Beča (WSGV), provedenog u Zagrebu 2. srpnja 2017.:

Werner: (...) Wiccu je dizajnirao Gerald B. Gardner i Doreen Valiente, no razlog za to leži u duhu čovjeka i taj razlog dolazi iz drevnih izvora. Svaka religija se prvo oslanjala na nešto drevno, a onda mijenjala, prilagođavala i dizajnirala prema svemu što je bilo potrebno kako bi išla u skladu s ljudskim razvojem. Zato smatram da su principi, duh i izvori prema kojima je dizajnirana Wicca također drevni. Wicca je nastala tada kada se pojavila potreba za njom. No, i danas u *wiccanskim* krugovima postoje ljudi koji doslovno podupiru većinu teorije Margaret Alice Murray o kontinuiranom i nepromjenjivom prežitku vještichjeg kulta kroz tisućljeća.

Karen: Mnoga narodna vjerovanja, običaji čak i praznovjerja imaju početak u nečem mnogo dubljem. Zato su i bila prenošena kroz generacije kao ideje. (Vukelić Miličević 2017:133)

Riječi jedne vrsne i za svoje doba hrabre znanstvenice Margaret Alice Murray iz godine 1908. gotovo su *magijski* označile ne samo njezin životni put, već i naslijeđe koje je za sobom ostavila: “Svi tragovi ostataka drevnog moraju se pažljivo istražiti i zabilježiti, i to bez sentimentalnosti i bez straha od dernjave neukih” (Sheppard 2013:129).

Da bismo shvatili oslonac ženske duhovne prakse unutar Wicce, moramo prvo pogledati u njezine “ženske korijene”, odnosno načine na koje su žene utjecale na razvoj i rast duhovne prakse, oblikovale ga i poduprle rad s prirodom i u prirodi. Nećemo dati cjeloviti popis i pregled svih autorica i njihovih utjecaja na razvoj Wicce jer je ta dokumentirana povijest preopširna za segment članka, samo ćemo spomenuti one autorice koje su dale temelje Wicci i potaknule pozitivne promjene svojim radom i svojom znatiželjom prema duhovnom iskustvu ovoga sustava vjerovanja, a koji u sebi od početka njeguje ekološku, a kasnije i ekofeminističku stranu aktivnoga djelovanja.

Prvih sto godina Margaret Alice Murray – *Stara majka* vještichjeg umijeća

Ova *veličanstvena dama Egiptologije* (Glyn 1964:2) ili, kako su je još zvali, *kuma* (ili *Stara majka*) *vještichjeg umijeća* (de Blecourt, Hutton, La Fontaine, 1999: IX. 34, 42) prije svega je bila ambiciozna, inovativna i snažna žena u razdoblju kada znanstvenice nisu bile uobičajena pojava, a kada i jesu, često su bile nedovoljno uvažene.

Prije Margaret Alice Murray bilo je pokušaja raznih autora iz drugih zemalja – Njemačke, Francuske i Sjeverne Amerike – da učine ono što je Murray privremeno uspjela: provuku na akademskim razinama teorije o postojanju vještichjeg kulta kao prareligije koja je preživjela čak i stoljeća inkvizicije i progona tijekom masovne hysterije. Tako tu ideju nalazimo u radovima Franza Monea, Karla Ernsta Jarckea, Julesa Micheleta, Matilde Joslyn Gage¹, Charlesa Godfreyja Lelanda:

1 U prilog prežitaka vještichjeg kulta pisala je i američka sufražetkinja i aktivistica Matilda Joslyn Gage, koja je slijedila teozofsku filozofiju. Godine 1893. objavila je *Woman, Church*

“Mone, Jarcke, Michelet and Leland su pisali o tajnim društvima vještica Njemačke, Francuske i Italije, ali Murray je kult učinila britanskim (...), proširivši njegovu tajnovitu povijest puno dalje u prošlost. Dala je sliku drevne britanske kulture koja preklinje biti vraćena u život.” (Pearson 2007:24)

No nije samo to učinila. Ono što je svima njima nedostajalo bila je sistematizacija (de Blecourt, Hutton i La Fontaine 1999: 33) te rad na izravnim i korelacijskim izvorima originalnih zapisa sa suđenja. Tom sistematizacijom Murray je učinila nešto što će pokrenuti neviđeni val koji će se otrgnuti iz skrivenog okultnog svijeta u javnost i nešto čime će se baviti brojni društveni znanstvenici u narednih skoro stotinu godina – fenomenom suvremenog vješticharstva. Treba napomenuti da se Murray nikada nije deklarirala kao okultistkinja niti kao praktičarka vještichje magije.

Margaret A. Murray bila je vrsna egiptologinja, prva žena koja je pred očima javnosti godine 1908. javno odmotala mumiju² (Drower 2006: 116). Murray se profilirala kao vrsna egiptologinja među academicima jer je učinila nešto od čega su njezini kolege zazirali – otvorila je znanstveni tekst javnosti te time potaknula daljnji razvoj razdoblja tzv. *egiptomanije*. Osim toga, bila je savjetnica i sastavljačica kataloga za egipatske zbirke nacionalnih muzeja u Engleskoj i Škotskoj te je i tamo držala redovna predavanja (Drower 2006:116). Uz to se borila i ostvarila bolji položaj za žene na londonskom sveučilištu, potičući jednakost među ženskim i muškim studentima (Drower 2006:117, 130), tretirajući ih jednako i u svladavanju teorija i jezika i u pripremama za teren koji je vrlo često bio zahtjevan i opasan. Povjesničar Ronald Hutton jednom je rekao da je Murray svojom metodikom poučavanja, brigom za studente/ice, načinom poticanja studenata/ica i kolega/ica na istraživanje i profesionalni razvoj te svojom prirodnom ljubaznošću ostavila ozbiljan trag na utemeljenje modernog školstva u Engleskoj (Hutton 1999: 194).

Ono što je manje znano jest to da je Murray bila je ujedno i članica Socijalno-političke unije žena, militantnog ogranka nacionalnog pokreta Sufražetkinje Ujedinjenog Kraljevstva. Međutim, Murray nije militantna i nije javno dopuštala

and State, knjigu u kojoj je iznijela teoriju o religijskom fokusu ljudskog društva u prahistorijskom svijetu. Njezina se teorija temelji na pretpostavci prema kojoj je ljudsko društvo toga doba bilo uređeno matrijarhalnim sustavom, obožavalo je lik božice Velike Majke, a vještice koje su generacijski sačuvala religiju tog sustava nasljedno su bile paganske svećenice koje su prenosile kult iz stoljeća u stoljeće.

2 Riječ je o mumiji iz poznatog *Groba Dvojice Braće*, točnije o Khnum-Nakhtu, egipatskom svećeniku od kojeg je ispod zavoja ostao samo kostur. Khnum, po kojem je svećenik dobio ime, bio je bog stvaranja, treći aspekt boga Ra u kasnijoj egipatskoj mitologiji.

pripisivanje atributa “radikalnog feminizma” (Drower 2006:117.). Ipak, bila je svjesna općeg stajališta društva prema ženama u razdoblju u kojem je živjela. Doživjela ga je i tijekom svog ranijeg života odrastajući u izrazito patrijarhalnoj Indiji, kao i tijekom mladosti nakon što se doselila u Englesku. Također i tijekom karijere uz stav akademskog društva sastavljenog poglavito od znanstvenika, a puno manjim dijelom od znanstvenica. Ovdje treba napomenuti da ju je razdoblje progona vještica u kojem je patilo nebrojeno žena zainteresiralo kao znanstvenicu više nego kao feministkinju.

Knjige *Vještičji kult u zapadnoj Europi* i *Bog vještica* i njihov utjecaj na nastanak Wicce

Murrayine dvije knjige koje su obradile teme progona vještica bile su i akademski podržane i od čitateljske publike tog razdoblja, iako se čitaju i danas, no s puno većom kritičnošću: to su *Vještičji kult u zapadnoj Europi* iz 1921., knjiga koju je stručno odobrio i izdao Oxford, te knjiga *Bog vještica* iz 1933. koja nije bila namijenjena akademskoj populaciji, već širem čitateljstvu. Većina njezinih teorija iznesenih u ovim dvjema knjigama nisu uspješno bile pobijene sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća (de Blecourt, Hutton i La Fontaine 1999:45, 64, 65). Proučavajući originalne zapise iz razdoblja progona vještica na područjima prvenstveno Velike Britanije, a zatim i zapadne Europe, u prvoj je knjizi ukazala na određene dosljednosti u iskazima procesuiranih žena iako su se optuženice međusobno razlikovale po dobi, društvenom i bračnom statusu, zemlji rođenja, pa čak i stoljeću u kojemu su živjele. Niz sličnih podudarnosti (iako ih je poprilično selektivno izdvojila) naveo je Murray na zaključak o prežitku jedne drevne religije koju je nazvala *witch-cult*, a glavnom božicom smatrala je rimsku božicu Dijanu (Murray 1921:13). Ovaj podatak bit će vrlo bitan za kasnije oformljavanje feminističke Wicce orijentirane upravo oko dijaničkog kulta.

Razdoblje manjka autoritativnijeg suprotstavljanja njezinim teorijama dalo je vremena Wicci, danas najraširenijem ogranku suvremenog neopaganstva, da se izgradi, usustavi i razgrana uz pomoć povijesnog i teološkog narativa koji je uvjereno predložila Murray (Guiley 2008:238–239).

Osam godina nakon što je objavila *Vještichji kult u zapadnoj Europi* urednici *Enciklopedije Britanike* pozvali su je da unese objašnjenje pojma *vještichje umijeće*.³ Taj unos, kao općeprihvaćen na akademskoj razini, stajao je u *Enciklopediji Britanici* sve do 1969. godine i bio dostupan javnosti, pa prema tomu i novinarima, ljudima iz filmske industrije i spisateljima koji su ga prihvatili s entuzijazmom. Tako je, primjerice, utjecala snažno na djela Huxleyja, Gravesa i Lovecrafta (Simpson 1994: 89).

U ovome kratkom pregledu možemo još samo istaknuti da Murray opća povijest najviše pamti, a sadašnjost se time i dalje bavi, po njezinim teorijama o prežitku vještichjeg kulta plodnosti, ali i posljedicama koje je ta teorija donijela svijetu unatoč činjenici da je ta teorija preživljavanja vještichjeg kulta pobijena (usp. Hutton 2008: 255).⁴ No postoje i oni koji smatraju, iako oprezno, da je svojim radom na izvornim dokumentima iz vremena progona vještica ipak prikazala preživljavanje “izvornog sloja mitološkog vjerovanja čvrsto ukorijenjenog u priznanjima” (Ginzburg u: Simpson 1994: 95) tijekom procesuiranja osoba optuženih kao vještice te da postoji “jezgra istine sadržana u tezi Margaret Murray” (Ginzburg prema Čiča 2002: 31).

Nakon Murray – prvi oformljeni Wicca koveni, odnos prema ženama i prirodi

Kada je oformljena u prepoznatljivu strukturu i kada je izašla pred oči javnosti, Wicca se kretala pod dirigentskom palicom svojega osnivača Geralda Brosseaua Gardnera. Gardneru je život bio obilježen ženama – od njegove dadilje Josephine, preko njegove supruge Donne, do Edith Rose Woodford-Grimes (znane kao Dafo) koja mu je podarila dovoljno znanja o vještichjem umijeću kako bi mogao oformiti prvi Wicca koven; nadalje, tu je i Madeline Montalban koja ga je upoznala s londonskom okultnom scenom, kao i Doreen Valiente – prvotno

3 Usp. Burton Russell, Jeffrey: “Contemporary witchcraft”, <https://www.britannica.com>.

4 Eliade za njezinu knjigu *Vještichji kult u zapadnoj Europi* (1921) navodi da je imala veliki utjecaj, no “gotovo je sve u njenom izlaganju bilo pogrešno osim jedne važne pretpostavke da je uistinu postojao pretkršćanski kult plodnosti, i da je ono što je preostalo od njega, za vrijeme srednjeg vijeka žigosano kao magija” (Eliade 1983: 87). Zoran Čiča navodi da se njezina teza smatra plodom “nesretno provedenog” komparativno-historijskoga postupka (Čiča 2002: 48).

visoka svećenica njegova koven *Bricket Wood*, a danas se smatra majkom suvremenog vješticiarstva. Na kraju je tu još i Monique Willson koja mu je bila potpora nakon smrti njegove supruge Donne, a bila je i visoka svećenica njegovoga koven. Međutim, tijekom realizacije ideje oblikovanja vještičjeg umijeća sa strukturom i pravilima prvenstveno se oslanjao na tri osobe – Margaret Alice Murray, Doreen Valiente i Alistera Crowleyja. Prema posljednjemu, Gardner je preuzeo oblike i vokalizaciju onoga što je duhom bilo slično onomu što je bilo najbliže njegovoj ideji za vještice njegova koven (Phillips 2004: 7–8).

U početku su se rituali i obredi Gardnerove Wicce održavali u zatvorenim prostorijama, a ne u prirodi i bili su ograničeni na četiri od osam velikih proslava. Unatoč prijateljevanju s Margaret Alice Murray i članstvu u Folklornom društvu Engleske, Gardner je naginjao ceremonijalnoj magiji (takozvanoj “visokoj magiji”). Taj utjecaj, koji je prvenstveno proizašao iz Gardnerove fascinacije A. Crowleyjem, uvelike je poništila Doreen Valiente i “pročistila” duhovnu praksu Wicce, naginjući je više prema teorijama Margaret Alice Murray i izvorima iz folklornih istraživanja pučkih predaja i baštine.

“Dio povijesti razvoja Wicce leži u tome što su se praktikanti raznih oblika okultizma u prvoj polovici 20. stoljeća umorili kompleksnošću i vokalizacijom – a da se uopće ne spominju sami rashodi različitih formi ceremonijalne magije. Želja im je bila pojednostaviti svoj rad, vratiti se osnovama. Iz tog razloga, relativna čistoća i jednostavnost narodnih tradicija bila im je privlačna.” (Lipp 2007: 39)

Prije intervencije Doreen Valiente prvi su rituali bili inspirirani okultnim i prepuni citata iz djela A. Crowleyja (posebno iz njegove *Knjige Zakona*) i Charlesa G. Lelanda. Zatim, bili su inspirirani tvorbama nazivnih i zazivnih priroda i inicijacijskih procesa korištenih u redu Zlatne zore, prejudiciranim strukturama iz knjiga Margaret Alice Murray (primjerice uporaba naziva *witch cult*), a bila su zamjetna i prekrajanja pojmova poput *Leviter Veslis* (*podizanje vela*) koji je sredinom 1950-ih promijenjen u masonski pojam *The Charge* (usp. Phillips 2004).

U djelu *Modern Wicca: A History From Gerald Gardner to the Present* Michael Howard daje kratak pregled povijesti razvoja Wicce i u njoj navodi razloge sukoba Doreen Valiente i Geralda Gardnera te pokušaja degradiranja uloge žena u ritualima (Miličević Vukelić 2012: 127). Howard navodi da je Gardnerova knjiga *The Meaning of Witchcraft* (1959) doživjela negativne kritike i Wicca je počela trpjeti sve lošiji publicitet. Doreen Valiente i nekoliko starijih članova i članica

njegova kovena *Brickett Wood* bili su razočarani Gardnerovim upornim medijskim eksponiranjem i tražili su razdoblje tišine kako bi se oporavili od medijskih napada. Nažalost, uočivši da opozicija u Brickett Woodu prijeti srušiti njegov autoritet te smatrajući da je upravo Valiente odgovorna za to, Gardner je napisao novi sustav pravila pod nazivom *Zakon Vještine*. Napisan na staroengleskom, bio je, kako navodi Howard, prepun gotovo vulgarne ironije, a prema tom pravilniku Doreen Valiente i druge pripadnice kovena gube svoju poziciju, ugled i dužno poštovanje koje su stekle radom i zaslugama te postaju podređene visokom svećeniku. *Zakon Vještine* ukinuo je dotadašnju jednakopravnost pri izvođenju rituala između visoke svećenice i visokog svećenika. Srećom za ženske pripadnice kovena, pravilnik nije zaživio u praksi niti se preslikao na druge kovene u nastajanju.

Kada se ideja i struktura Wicce proširila i inspirirala druge na usustavljanje svojih kovena, na scenu Wicce stupila je važna osoba koja bi, da je poživjela, vjerojatno bila jednako utjecajna, ako ne i utjecajnija od Geralda Gardnera. Riječ je o Robertu Cochraneu koji je imao potpunu potporu Doreen Valiente koja je prepoznala dijelove izvorne ideje sklada s prirodom u njegovu radu. Naime, upravo je on popularizirao izlazak wicca i Wicca rituala iz ceremonijalnih soba u prirodu, stavljajući naglasak na snažniju potrebu za radom u prirodi i povezivanjem s njom, čemu u to vrijeme gardnerska tradicija nije pridavala puno pažnje (Vukelić Miličević 2015: 135). Tako u drugoj polovici 1960-ih godina Wicca uzima formu prema kojoj je i danas prepoznatljiva – kao religija Prirode, godišnjih ciklusa, krjesova, magijske prakse, a koja se oslanja na prirodno i na odnos unutrašnjeg duhovnog i vanjskog aktivnog.

Revolucija u wicci – popularizacija rada wicce u prirodi, osvještavanje problema homofobije u wiccanskim redovima i nastanak aktivističke wicce⁵

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća Wicca se seli i u Ameriku (za navedeno su zaslužni Raymond i Rosemary Buckland 1963. kao službeni predstavnici gardnerske tradicije), a istovremeno se širi i u Nizozemsku, Njemačku itd. To je ujedno razdoblje kulturne i ekonomske revolucije, *baby booma*, drugog

5 Usp. Vukelić Miličević 2012: 128–129.

vala feminizma te probijanja mladih ljudi na društvenu scenu – njihove glazbe, političkog glasa i stava, propagiranje pacifizma, naturizma i povratka prirodi. Shodno tomu, Wicca se počinje širiti i kao vrlo popularna životna filozofija i kao vjerski sustav – sve više individualan, ali i sve više organiziran, u potrazi za religijskim priznanjem.

U razdoblju od 1950-ih pa do samog kraja 1970-ih tradicionalna Wicca nije tolerirala istospolne odnose, jer se to protivilo uvriježenom muško-ženskom principu stvaranja pa je po tome duhovno bila zatvorena za homoseksualne i biseksualne članove. Homofoban stav tradicionalnih gardnerskih Wicca počeo se ozbiljnije preispitivati zahvaljujući razvoju tzv. *radikalne* Wicce tijekom 1970-ih i *eklektične* Wicce krajem 1970-ih koje su bile politički, kulturološki, ekološki i feministički angažirane u javnom životu te su također bile glasne zagovarateljice ljudskih prava u svakom smislu.

S obzirom na to da je suvremena Wicca pokazala sposobnost reflektiranja sadašnjosti i prilagodbe, vrlo se rano pokazala nužnost otvorenijega pristupa novim idejama i potrebama društva. Uočivši to, počele su djelovati žene koje će Wiccicu prilagoditi drugoj polovici 20. stoljeća.

I ovdje možemo istaknuti Doreen Valiente i još jedno njezino razbijanje tabua u praksi Wicce. Naime, *tradicionalna* Wicca (tada najraširenija grana Wicce) držala je uvjerenje i praksu da osoba može postati vještica samo od ruke druge vještice, kopirajući time familijarno hereditarne vještice. No Doreen Valiente, svjesna da je nastao val tzv. *eklektika*, odnosno samoiniciranih wicca vještica, čiji su rituali jednako snažni, funkcionalni i čak kreativniji od onih unutar striktnih Wicca koven, 1978. godine objavljuje knjigu *Liber Umbranum: A Book of Shadows* koja je prvenstveno bila opremljena ritualima za osamljene vještice, odnosno za tzv. *solitary witches*. Knjiga je tada izazvala, kao i mnoge druge njezine knjige, veliku pomutnju u redovima Wicce jer je razbijala još jedan tabu i javno podržala ravnopravnost duhovne prakse pripadnicima *eklektične* Wicce. Upravo su pripadnici *eklektične* Wicce jedni od najglasnijih zagovornika ekoloških pokreta.

Pionirka istospolnih koven 1970-ih (ne nužno homoseksualnih) bila je Zsuzanne Mokcsay, poznatija pod pseudonimom Z. Budapest. Također je bila pionirka feministički orijentirane Wicce i osnovala je koven *Susan B. Anthony* koji je prakticirao Wiccicu orijentiranu na kult rimske Dijane (nastao 1960-ih u Teksasu), temeljen na matrijarhalnom lunarnom principu štovanja rimske božice.

U tome je razdoblju također otvorila trgovinu pod nazivom *Feminist Wicca*, objavila *The Feminist Book of Shadow* 1975. godine i nedugo zatim *The Holy Book of Women's Mysteries*. Iz njezinog dijaničkog kovea proizašle su najveće organizacije dijaničke Wicce poput *Kruga Aradie*. No najpoznatija učenica Z. Budapest bila je svakako Miriam Simos, poznatija pod pseudonimom Starhawk, prema čijoj filozofiji božica ne upravlja svijetom, već jest svijet.

U tom razdoblju pripadnici Wicce bili su angažirani i u ekološkim grupama poput *Friends of Earth*, *Greenpeace*, *Ecology Party* (danas *Green Party*) te su osnovala PAN (*Pagans Against Nukes*). Također, 1980. godine Miriam Simos *alias* Starhawk osniva *Reclaiming Collective* koji aktivno postoji i danas, a popularan naziv kolektiva je *Witch Camps*. Osim što se na njima uči povezanost s božicom i osnovama rada s prirodom i u prirodi, naglašen je i politički aktivizam vezan za ekologiju, feminizam, spolnu jednakost, pacifizam i socijalnu odgovornost. Ti su kampovi i danas aktivni u Kanadi, Engleskoj, Njemačkoj i Norveškoj.

Potpura ekofeminizmu iz same baze Wicce

Jedna od glavnih postavki suvremene Wicce jest ta da se prema prirodi odnose s ekološkim stavom, aktivno je zaštićuju, a kroz rituale i obrede pokušavaju se što bolje uskladiti s njezinim promjenama, prateći njezine mijene kroz godinu (ne zaboravimo, Wicca je potekla iz Velike Britanije te su njezini pripadnici najvećim dijelom stanovnici Europe, Sjedinjenih Američkih Država i Kanade).

“Wiccanci slave praznike koji su usklađeni s godišnjim dobima i čine rituale koji su usklađeni s Mjesečevim fazama” (Lipp 2007: 12). Prije svega, božicu nazivaju Velika Majka, Majka Zemlja itd, drugim riječima, *wiccanska* su božanstva vezana za Zemlju i sve što živi na njoj, bez obzira na sve ostalo što uz to još mogu biti. Međutim, princip prirode nije vezan samo za božanstva, već i za čovjeka. Dakle, svetost svega fizičkog uključuje i svetost tijela i njegove seksualnosti (tu se ne misli na oblike vulgarnosti ili nećudoređa, već na plodnost, na prirodnu funkciju muškoga i ženskoga tijela te na ljudsko tijelo kao hram koji ima život i daje ga te koji je usko povezan s prirodom).

Bitno je spomenuti da su neke od najutjecajnijih ideja ekofeminizma potekle upravo iz argumenata Starhawk o tome da religije bazirane na prirodnim ciklusima imaju temelje u trima glavnim konceptima – imanentnosti, uzajamnom

povezivanju i zajednici. Ideja imanentnosti podržava stav da je Zemlja dinamična i živa te da je time i svetost u samome svijetu, pa tako i u nama. Starhawk ostavlja pojam “sveto” otvorenim i smatra da nije toliko važno u kojoj formi to sveto dolazi, koliko je važno iskustvo svetog u povezivanju sa Zemljom i cjelokupnim svijetom oko nas (Fry 2000: 204 u Holy 2007).⁶ Starhawk navodi da ideja o živoj Zemlji “postaje prihvatljiva intelektualna filozofija” ističući popularizaciju teorija o Geji te sugerira da znanstvenici zapravo nenamjerno potvrđuju ono što već dugo tvrde plemenske kulture, vještice i šamani: “Zemlja je živa. Zemlja kao živući entitet, osjetilnog *tijela*, suštinska je ideja vlastita duhovna puta Starhawk u praksi Wicce” (ibid.).⁷

Završit ćemo navođenjem triju točaka iz *Zbornika načela vješticijeg vjerovanja* spomenutih u uvodu ovoga rada:

1. Obrede vršimo da bismo se uskladili s prirodnim ritmom životnih snaga označenim Mjesečevim mijenama, godišnjim dobima i prelaznim četvrtinama.
2. Prihvaćamo da nam naša inteligencija daje jedinstvenu odgovornost prema prirodi. Nastojimo živjeti u skladu s prirodom, u ekološkoj ravnoteži koja životu daje puninu i svjesnost unutar evolucijskog koncepta.
13. Vjerujemo da bi unutar prirode trebali tražiti sve ono što doprinosi našem zdravlju i boljitku (Buckland 2007: 28–29).

Literatura:

- BUCKLAND, Raymond. 2007. *Vještice umijeće*. Zagreb: Nova arka.
- BURTON Russell, Jeffrey. “Contemporary witchcraft”. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/witchcraft/Contemporary-witchcraft>.
- ČIČA, Zoran. 2002. *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- DE BLECOURT, Willem, Ronald HUTTON i Jean La FONTAINE. 1999. *Witchcraft and Magic in Europe, Volume 6: The Twentieth Century*. Pennsylvania: A&C Black.
- DROWER, Margaret S. 2006. “Margaret Alice Murray (1863–1963)”. U *Breaking Ground: A Pioneering Women Archaeologist*, ur. Getzel M. Cohen i Martha Sharp Joukowsky. University of Michigan, 109–141.

6 O poziciji i ulozi Wicce u tom aspektu usp. Holy 2007: 208–216.

7 Isto.

- GLYN, Daniel. 1964. "Editorial". *Antiquity* 38/149:1–6.
- GUILLEY, Rosemary, 2008. *The Encyclopedia of Witches, Witchcraft and Wicca*. New York: Visionary Living, Inc.
- HOLY, Mirela. 2007. *Mitski aspekti ekofeminizma*. Zagreb: TIM press.
- HOWARD, Michael. 2009. *Modern Wicca: A History From Gerald Gardner to the Present*. Minnesota: Llewellyn Publications Woodbury.
- HUTTON, Ronald. 2008. *Modern Pagan Festivals: A Study in the Nature of Tradition*. *Folklore*, 119/3: 251–273.
- HUTTON, Ronald. 1999. *The Triumph of the Moon: A History of Modern Pagan Witchcraft*. Oxford: Oxford University Press.
- LIPP, Deborah. 2007. *The Study of Witchcraft: A Guide Book to Advanced Wicca*. San Francisco: Red Wheel/Weiser, LLC.
- MILIČEVIĆ VUKELIĆ, Sonja. 2012. "Razvoj Wicce: od tradicionalnog Geralda B. Gardnera, preko razbijanja tabua do suvremenog feminizma". *Treća* 1–2/XIV: 126–129.
- MILIČEVIĆ VUKELIĆ, Sonja. 2015. "Wicca: kratki pregled uvjeta postanka i razvoja wiccanske prakse od XIX. do XXI. stoljeća". U *(Neo)gnostički i (neo)poganski kultovi*, ur. Josip Blažević. Zagreb: Nadbiskupijski pastoralni institut u Zagrebu, Centar Hrvatski Areopag za međureligijski dijalog, 126–138.
- MILIČEVIĆ VUKELIĆ, Sonja. 2017. "Margaret Alice Murray – dva života kontroverzne znanstvenice s početka 20. stoljeća". *Treća* 1–2/XIX: 127–133.
- MIRCEA, Eliade. 1983. *Okultizam, magija i pomodne kulture – eseji s područja komparativne religije*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- MURRAY, Margaret Alice. 1921. *The Witch-Cult in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- PEARSON, Joanne. 2007. *Wicca and the Christian Heritage. Ritual, Sex and Magic*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- PHILLIPS, Julia. 1991. *History of Wicca in England: 1939 to the Present Day*. Introduction to the 2004 Revised Edition by Julia Phillips. http://www.oakgrove.nz/resources/History_of_Wicca_Revised.pdf.
- SHEPPARD, Kathleen L. 2013. *The Life of Margaret Alice Murray: A Woman's Work in Archeology*. Maryland: Lexington Books.
- SIMPSON, Jacqueline. 1994. "Margaret Murray: Who Believed Her and Why?". *Folklore* 105: 89–96.

Great Ladies of Witchcraft – Women in Wicca

During the 19th century, a new idea about a different belief system took root. The formation of this system progressed through a more serious approach to the wealth of folk traditions, skills, knowledge, and practices. The system was also modernized with contemporary occult elements, and one of its features is adaptability and diversity. The name for both the belief system and its practitioners is *Wicca*. It is based on the philosophy of nature religions, folklore, and mythology, adding the experience of the ancient and the organization of the occult, emphasizing the need for harmony between the spiritual and the material, and establishing a continuous relationship with the contemporary world and its changes. The system is bound to the Code – *The Wiccan Rede* and *The Thirteen Principles of Wiccan Belief*.

Keywords: Wicca, witch, witchcraft, magic, goddess, cult of Diana, M. Murray, D. Valiente, G. B. Gardner, ritual, ceremony, coven, taboo, homophobia, ecofeminism